

هری پاتر

انرژی رها شده از بزرگ‌مادر نخستین

شکوه حاجی نصرالله

تحلیل یونگی، سفر رفت و برگشت هری پاتر از خانه غیر جادوگرها به مدرسه علوم و فنون جادوگری و از مدرسه به خانه، همانا حرکت از خودآگاه به ناخودآگاه خوانده می‌شود. این سفر فردیت‌بخش، به پیوند اضداد، یعنی به پیوند درونی ناخودآگاه و خودآگاه می‌انجامد و نتیجه آن خودمختاری، صمیمیت، فعالیت، تلاش و عشق است. هری و دیگر دانش‌آموزان مدرسه فنون و علوم جادوگری، از سکویی که وجود خارجی ندارد، وارد این دنیای شگرف می‌شوند. معنای این مکان استعاری چیست؟ هری پاتر به مکانی می‌رود که کل هستی از آن می‌آید؛ به آن آگاهی که منشا همه چیزهاست. او به جایی فراسوی مفهوم واقعیت سفر می‌کند. شاید بتوان گفت، این همان سطحی است که جوزف کمبل، سطح نامرئی و حمایت‌کننده زندگی مرئی می‌نامد و در واقع، این همان مضمون پایه‌ای اسطوره‌شناسی است.

در لایه زیرین اثر، یعنی لایه رازآموزانه، با استفاده از واژه‌های جادویی - اسطوره‌ای، خاطره ناخودآگاه جمعی (خاطرات نیاکان) به معنا در می‌آید. هری پاتر بایستی آیین گذار را طی کند تا بلوغ او کامل شود. این لایه به نیازهای درونی مخاطب پاسخ می‌گوید.

شخصیت‌پردازی

شخصیت‌پردازی در هری پاتر، تحت تاثیر اندیشه باستانی، در دو قطب نیکی و بدی طرح‌ریزی

بتوان گفت که نمایی از عمیق‌ترین لایه‌های حیات غریزی مردم انگلیس است. زندگی رولینگ، نویسنده کتاب هری پاتر در اسکاتلند، سرزمین مشهور به افسانه‌های کهن، خرافات پرستی، قصه‌های ارواح و غول‌ها، در ساخت فانتزی هری پاتر، تاثیر ویژه‌ای داشته است. فضای باستانی شهر ادینبورگ، با قلعه آرتور شاه و خیابان‌ها و کوچه‌های باریک و دراز سنگ فرش شده، الهام‌بخش رولینگ بوده است. رولینگ روح کشورش انگلستان را در این فانتزی باز می‌نماید؛ روحی مرتعش از رویاهای بی‌حد و مرز که جز در برابر کهن‌الگوهای برآمده از ناخودآگاهی جمعی، تعادل نمی‌یابد.

تحلیل ساختاری داستان هری پاتر

داستان هری پاتر، نوعی فانتزی جادویی - اسطوره‌ای است که در آن، وجوه مختلفی چون طنز و هراس نیز دیده می‌شود. عناصر داستانی، بدان‌گونه طرح‌ریزی شده‌اند که پیوستگی درونی عناصر، پازلی جذاب به وجود آورده است. طرح‌ریزی در این داستان سه لایه دنیوی، مینوی و رازآموزانه را ایجاد کرده است. در لایه دنیوی، یعنی بیرونی‌ترین لایه، رهایی کودک از سلطه حفقان‌آور آموزش و هم‌چنین، زندگی دور از انتظارات پدر و مادر تجربه می‌شود. در لایه میانی اثر، یعنی لایه مینوی، بر اساس

برای شناخت هر پدیده و نمود ریشه‌دار اجتماعی، باید نخست ریشه و سیر تکوین آن را جست و جو کرد، آن‌گاه به بررسی و تحلیل آن پرداخت و سرانجام، کارکرد آن را دریافت. برای شناخت داستان هری پاتر، از همین روش استفاده می‌کنیم. در این نگاه، داستان را به مثابه یک سیستم، مورد بررسی قرار می‌دهیم. در مرحله نخست، با بررسی تکوینی، مشخص خواهد شد که هری پاتر در چه شرایطی نوشته شده است. در ادامه، با تحلیل ساختاری و توجه خاص به عناصری چون تخیل، شخصیت‌پردازی و بن‌مایه، ویژگی‌های این داستان را جست و جو می‌کنیم و سرانجام، با بررسی و تحلیل کارکردی این داستان، به تاثیری که ممکن است روی هر پدیده بیرونی، چون مخاطب بگذارد، توجه خواهیم کرد.

سیر تکوین هری پاتر

برای تعیین چگونگی تکوین داستان هری پاتر، باید مختصری از باور مردم انگلیس را بازگویم: جامعه انگلیس چگونه است؟ این جامعه یکی از کشورهای خرافی جهان امروز است که سنت‌ها و آداب جادوگری در آن جا رواج بسیار دارد. جادوگران در انگلستان، انجمن و تشکیلات دارند^۱ و مردم به این باورها، در زندگی روزانه‌شان اصرار می‌ورزند. از این رو، می‌توان گفت که داستان هری پاتر، از جنس رویاها و باورهای مردم انگلیس و شاید حتی

شده است. هری پاتر کودکی است که از حد و مرزهای دنیای بزرگسالان می‌گریزد و به جایی می‌رود که در آن مکان، توانایی‌های یگانه و ذاتی وجود او پدیدار می‌شود. او آمادگی دارد با هر آن چه در انتظارش است، رو به رو شود. او در این دنیای خیال، به مبارزه باکژی‌ها می‌پردازد. بن‌مایه مصاف نیروهای تاریکی و روشنایی در این داستان، همان انگاره زردشتی است که وارد دنیای یهودیت و مسیحیت شده.

هری پاتر، تصویری از کهن الگوی قهرمان است که از اسطوره‌ها بیرون آمده. از سوئی، دارای فردیت، یعنی عنصر متعلق به جامعه مدرن نیز هست. او با شهامت، در زندگی مشارکت می‌جوید. او هیچ کینه شخصی و نومی‌دی ندارد. هری پاتر موجودی منحصر به فرد است و با همین فردیت است که او به مخاطب الگو نمی‌دهد. او به مخاطب می‌گوید که هستی درونی خویش را که فقط منحصر به اوست، بشناسد و پرورش دهد. هری پاتر، قهرمان داستان، بیانگر کدامین تفسیر از جهان است؟ قهرمان داستان، در کنش‌هایش، همراهی و همگرایی جسم و جان را معنا می‌بخشد. آزادی اراده انسان در داستان هری پاتر و حفره اسرار، آن گاه که هری در نبرد با کارگزاران اهریمن، پیروز از میدان بیرون می‌آید، به نمایش گذاشته می‌شود. مدیر مدرسه، دامبلور، به او می‌گوید: «... چیزی که تو را خیلی از تام ریدل، یعنی کارگزار جادوگر سیاه متفاوت می‌کند، اختیار بود. هری، اختیار ماست که نشان می‌دهد که واقعا چه هستیم. اختیار، خیلی بیشتر از توانایی‌ها، چگونگی ما را مشخص می‌کند.»^۲

گوناهگونی شخصیت‌های تخیلی و توصیف دقیق آنان، از ویژگی‌های شخصیت‌پردازی فانتزی هری پاتر است. شخصیت‌های ذهن ساخته‌ای چون سنتور، تک شاخ، ازدها، قفتوس، جن خانگی، ارواح، مهرگیا، دیوانه سازها، تابلوهایی که شخصیت‌های داخل آن لیخنند می‌زنند، حرکت می‌کنند، به مهمانی می‌روند، به موهای خود بیگودی می‌پیچند و کتاب‌های که برای جلوگیری از کتک خوردن از دست آن‌ها باید آن‌ها را با طناب بست و تنها با نوازش باز می‌شوند، درخت بید کتک‌زن، نامه‌های عربده‌کش، ماشین پرنده و... با بهره‌گیری از تخیل باستانی و تخیل فردی نویسنده، به خط داستانی آمده‌اند. رولینگ در آفرینش شخصیت‌های داستانی، تا آن جا پیش می‌رود که کلیددار مدرسه جادوگری، هاگرید، خود آفریننده موجوداتی شگرف می‌شود.

از سوئی کنش‌های جادویی، اشیای جادویی، گشتارهای کنشی و شخصیتی و بازی با الفاظ جادویی در این فانتزی، در باور انسان ابتدایی به جادو ریشه دارد. زیرا انسان ابتدایی، از طریق برگزاری آیین‌ها و به کار بردن افسون و طلسم، سعی داشت

که ابر و باد و مه و خورشید و فلک و جانور و گیاه را به فرمان خود در آورد. با توجه به فضای دوقطبی داستان، جادو در قطب تاریکی و روشنایی قرار می‌گیرد.

روایت

روایت در فانتزی هری پاتر، در دو جهان طرح‌ریزی شده است. جهان فراطبیعی که همان مدرسه علوم و فنون جادوگری است و جهان واقعی. جادوگران و غیر جادوگران، بدون هیچ گونه مانعی و به اختیار خود، می‌توانند به این دو جهان رفت و آمد کنند.

در این روایت، طرح هندسی ساختمان مدرسه، دایره‌ای است که مربع را در بر می‌گیرد. مثل این است که روح بر جسم محیط است. از سوئی، پیرامون ساختمان مدرسه را آب فرا گرفته است؛ درست همانند تصویری که سومریان از بهشت داشته‌اند. بدین سان، رولینگ با مرکزیت دادن به مدرسه، به آن ارزش و اعتباری اسطوره‌ای داده و در باور مخاطب، آن را مکانی شگرف ساخته است. بنابراین، سفر هری پاتر به مدرسه، همانا سفر جویا به مرکز هستی خویش است.

روایت زمان و مکان در این فانتزی، روایت شگرف گریز از جبر زمان و مکان است. پاتر در داستان «هری پاتر و زندانی آزکابان»، زمان را به عقب بر می‌گرداند و دوست خود را از مرگ و زندان می‌رهاند. او در این کنش، باور به حرکت دایره‌ای در اسطوره را نشان می‌دهد. به این ترتیب جهان در چرخه پیوسته ازل و ابد، هر لحظه تکرار و از نو زاده می‌شود. اسطوره‌های ویرانی جهان، آشفتگی بزرگ و خلقت نو، در نزد تمام ملت‌ها و اقوام روی زمین، به ویژه تمدن‌های بزرگ دیده می‌شود و در واقع، این کنش پاتر، از این بن‌مایه کهن گرفته شده است. این زمان شگرف، خارج از تاریخ است و از دل آن چیزی نو، نیرومند و پرمعنا، به تمام و کمال پدیدار می‌شود.^۳ در این داستان، خلاف نظریه کانت، همه تجربه‌های شخصیت‌های داستانی، به زمان و مکان محدود نمی‌شود و غایت آن چه انسان در جست و جوی آن است، در چارچوب مکان و در جریان زمان رخ نمی‌دهد.

باورپذیری خط داستان

گزاره‌های داستان هری پاتر را نمی‌توان با جهان عینی سنجید. زیرا که در ساختار این داستان، عناصر بسیاری دیده می‌شود که در دنیای واقعی وجود ندارد. اما مخاطب چگونه این دنیای غیر واقعی و شگفت‌آور را باور می‌کند؟ چگونه زنجیره کنشی که دور از رابطه علت و معلولی دنیای واقعی است، او را به دنبال خود می‌کشاند؟ چگونه می‌توان باورپذیری این داستان را مورد بررسی قرار داد؟ بر اساس «نظریه هماهنگی

صدق» (Coherence Theory of Truth) که سابقه آن به افلاطون می‌رسد و در قرن بیستم، توسط آ. ای. ریچاردز، منتقد ادبی، زیباشناس و معنی‌شناس انگلیسی پرداخته شد، می‌توان منطق را در این داستان فانتزی، مورد ارزیابی قرار داد.^۴

بنیاد نظریه هماهنگی صدق، سازگار بودن جمله‌ها و باورهای موجود در ساختار مورد بررسی، با یکدیگر است.^۵ بنابراین، برای سنجش باورپذیری این داستان، به جای مطابقت و ارجاع به جهان واقعی، معیار هماهنگی به کار می‌رود. از سوئی، تاثیرهای روان‌شناختی اثر، سبب تقویت باورپذیر بودن این ساختار می‌شود. زیرا عناصر داستانی، در هماهنگی با شبکه باور انسان باستانی و تاثیر روان‌شناختی آن، در سامان بخشیدن گرایش‌های ذهنی مخاطبین کودک درباره جهان است. به عبارتی، هماهنگی بن‌مایه‌های باستانی موجود در فانتزی هری پاتر با دنیای درونی مخاطب کودک، یکی از دلایل مهم صدق گزاره‌ها و باورساختار این فانتزی است. از سوئی، ایجاد چنین ساختاری موجب رابطه مستحکم این فانتزی با مخاطب اوست.

تخیل‌شناسی فانتزی هری پاتر

تخیل رولینگ، بر عناصر چهارگانه بنیان یافته است: اصل مادینه، زمین، طبیعت، چهار عنصر خاک و هوا و آب و آتش، چهار بند جهان، چهار برج مدرسه و چهار گروه دانش‌آموختگان، با چهار رنگ متمایز از هم. این تخیل در دو وجه، تخیل باستانی و تخیل فردی نویسنده، شکل می‌گیرد.

در تخیل باستانی، رولینگ هویت‌های گم‌شده در دنیای امروزی را جست و جو می‌کند. یونگ این سمبل مقدس و جمعی، این هویت گم‌شده بسیار قدیمی را تحت عنوان کهن الگو نام می‌برد و معتقد است که کهن الگوها، هر چند در خود آگاه انسان امروزی جایی ندارند، در ناخودآگاه او جوشش و حیات دائمی دارند.^۶ بدین سان، رولینگ با این عنصر زنانه، یعنی اصل مادینه، مخاطب را به سرچشمه زلال رضایت و خرسندی می‌کشاند. آمیختگی مادر هری پاتر، به عنوان کهن الگوی ایزد بانو، با کهن الگوی قهرمان، انگاره شگفت‌انگیزی است که از تخیل زنانه رولینگ سرچشمه گرفته است. اگر چه مادر هری پاتر، در گروه انسان‌های عادی، یعنی غیرجادوگرها قرار می‌گیرد، دارای نقش تعیین‌کننده است. او با جانفشانی، هری پاتر را از مرگ نجات می‌دهد. تخیل رولینگ در انتخاب اصل مادینه، به بزرگ‌مادر اولیه بر می‌گردد؛ یعنی در این تخیل، روان زنانه از گردونه تقدس بیرون رانده نشده است. او یک سره خوبی است و به عبارتی، رولینگ از باور دوگانه شدن این ایزد بانو در مغرب زمین، یعنی یک بخش دارای صفات نیک و بخش دیگر سراسر صفات شر، پیروی نکرده است. هدف رولینگ در

مدار داستانی، مهار جادوگر سیاه همه اعصار است. او تکیه گاه جاودانه انسان، یعنی بزرگ مادر نخستین را به یاری می‌خواند و این گونه است که سرزمین اسرارآمیز ناخودآگاه را به روی مخاطب می‌گشاید. مدیر مدرسه علوم و فنون جادوگری، دامبلور، کهن الگوی «پیر خرد» را تجسم می‌بخشد. او قهرمان داستان را یاری می‌کند تا با گذر از زمان و مکان‌های شگرف و جادویی، آرزوهای مخاطب نوجوان را در این تصویرهای تخیلی برآورده کند. طرح داستانی به گونه‌ای است که هر گروه شخصیتی، تصویر کهن الگوی را معنا می‌بخشند و آن را با زندگی امروزی مخاطبین داستان پیوند می‌دهد.

در تخیل‌شناسی این فانتزی، تشخیص (شخصیت‌دهی) از جایگاه ویژه برخوردار است. تشخیص به معنای حرکت و جان دادن به تمامی اشیاء و پدیده‌های طبیعی پیرامون انسان است؛ به گونه‌ای که این پدیده‌ها دارای قدرت‌های شگفت‌انگیز می‌شوند و در دو قطب نیکی و بدی، صف‌بندی می‌کنند. شخصیت‌های نیک و بد همسان هم هستند، اما در کشمکش و حرکت ضروری آن‌ها، خیر بر شر پیروز می‌شود و آن گاه شرایط جدیدی پدید می‌آید.

کیفیت تخیل در فانتزی هری پاتر

تخیل در این داستان، با توجه به نیاز کودک به آزادی فردی، دور از بار انتظارات بزرگسالان و نیاز کودک و نوجوان، برای رهایی از منطق خفقان‌آور آموزش در مدارس، شکل گرفته است. از سویی، چگونگی تخیل، با توجه به نیاز کودک به ماجراجویی و لذت و بازی، در لحظه لحظه کنش‌های داستانی و شخصیت‌ها و شیء‌های شگرف، تامین شده است. در طرح ریزی این تخیل، تامین حق رشد در دوران کودکی و بلوغ، با توجه به نیاز انسان به شناخت نیروهای درونی که سرچشمه آن ناخودآگاه است، وجود دارد.

موضوع رشد کودک و نوجوان، با توجه به امکانات درونی او، فقط مختص کودک و نوجوان انگلیسی نیست، بلکه مربوط به کودک و نوجوان در همه جای جهان است. فانتزی هری پاتر، از آن رو توانسته است مخاطبینی از هر نژاد و ملیت را به سوی خود جذب کند که این نیاز کودک و نوجوان را در قالب زبانی همگانی، یعنی نیروی تخیل جمعی انسان، طرح‌ریزی کرده است. بن‌مایه‌های اسطوره‌ای و جادویی، سرچشمه اصلی تصویرهای تخیلی این فانتزی است.

بن‌مایه

فانتزی هری پاتر، از نظر بن‌مایه، از باورهای اساطیری و جادویی انسان کهن تاثیر پذیرفته است. مضمون‌های اساسی اسطوره‌شناسی، در بن‌مایه‌های فانتزی هری پاتر چیست؟ نبرد بین نیکی و بدی، بن

مایه اصلی این فانتزی است. کشمکش خیر و شر در این فانتزی، به موقعیت تاریخی خاصی اشاره ندارد. ولد مورت، جادوگر سیاه، سمبل شر و تاریکی و بدی در همه اعصار است که حتی شکل مشخصی ندارد. او در پی به دست آوردن قدرتی است که اقتدار و تسلط او را بر همه کس و همه چیز تامین کند. او معنای حرص و آز و قدرت در تمامی دوره‌هاست. بن‌مایه کهن الگوی قهرمان در جست و جوی سعادت خویش است. هری پاتر در این راه دشوار،

هراسی به خود راه نمی‌دهد. در سفر هری پاتر، الگویی عمومی وجود ندارد. راهی که هری پاتر می‌پیماید، راهی یگانه اوست و هر فرد انسانی، با نیروی درونی ویژه خود، می‌تواند به این سعادت جاودانه برسد. هری پاتر کسی است که به خود گوش می‌سپارد. او با جسم خود، با تمامی پدیده‌ها و اشیای پیرامونی خویش ارتباط برقرار می‌کند؛ ارتباطی که او را در کنش متقابل عاطفی با محیط پیرامونش قرار می‌دهد. او در دنیای

زندگی رولینگ، نویسنده کتاب هری پاتر در اسکاتلند، سرزمین مشهور به افسانه‌های کهن، خرافات پرستی، قصه‌های ارواح و غول‌ها، در ساخت فانتزی هری پاتر، تاثیر ویژه‌ای داشته است

غیرجادوگران، موجودی تحقیر شده است، اما در سفر آزمونی، به نجات دهنده دنیای روشنایی، از بند پلید تاریکی تبدیل می‌شود و در این مسیر، به هویت تازه‌ای از هستی خویش می‌رسد.

بن مایه سفر، ترک یک موقعیت و پیدا کردن منشاء زندگی است که او را در موقعیتی غنی‌تر یا بالغ‌تر قرار می‌دهد. این سفر فردیت بخش، به پیوند اعداد، یعنی پیوند درونی ناخودآگاه و خودآگاه می‌انجامد.

تحلیل کارکردی داستان هری پاتر

فانتزی هری پاتر، به زبان

اساطیر سخن می‌گوید. تمامی اشیا و همه پدیده‌های پیرامون هری پاتر جان دارند. هری با آن‌ها سخن می‌گوید. پای صحبت آنان می‌نشیند. او هستی درونی‌اش را با آنان به اشتراک می‌گذارد. این کنش‌ها، همه و همه، قهرمان را برای شناخت هستی درونش و باور به خود، آماده می‌سازد. هر گاه به زبان اساطیر با کودک سخن گوئیم، پرده از راز و رمز سرشت او بر می‌داریم. اساطیر، نمایشی مصور از

کمبودهای اوست و بدین سان، عامل بالقوه نیروزی هستی، در درون هری پاتر و مخاطب کودک و نوجوان او پروراند می‌شود تا در تمام مراحل و شکل‌های حیات آن‌ها باقی بماند.

رولینگ در فانتزی هری پاتر، دو سویه از روان آدمی را در گونه‌های متفاوت شخصیت‌های داستانی تصویر می‌کند. بنابراین، محور حرکت در فانتزی هری پاتر، نیرویی است که در تمامی کنش‌های انسان، در ترکیبی متضاد در برون و درون او به وجود آمده‌اند. جفت جفت متضادهای شکل دهنده هستی، از این نیروی درونی برخاسته‌اند.

بزرگسالان قوه ادراک حسی کودک را با تمهیدات و ابزار، به درستی و مهارت به کار می‌اندازند و ورز می‌دهند، اما در هنگام تقویت قوه ادراک حسی کودک، تخیل غریزی او، یعنی جادوی درون را سرکوب می‌کنند. بنابراین، در رشد ضروری قوه ادراک حسی، میان این قوه و تخیل، شکافی عمیق ایجاد می‌شود. کودک با شنیدن یا خواندن بن‌مایه‌های جادویی - اسطوره‌ای، در ژرف‌ترین لایه‌های وجودش، یعنی در حوزه ناخودآگاهی جمعی که ذهنیات ابتدایی قوم و نژادش در آینه آن متجلی می‌شوند، نضح و قوام می‌یابد. از این رو، می‌توان گفت که بن‌مایه‌های جادویی - اسطوره‌ای، توانایی ترمیم این شکاف را دارند. هر تصویر تخیلی، در بن‌مایه‌های اساطیری و جادویی، بیانگر یک معنای مینوی است. این نوع نگاه به هستی، کودک مخاطب را چون انسان ابتدایی، از دستیابی به بیان

عقلانی جهان باز نمی‌دارد. از سویی، امنیت روحی و روانی او را تأمین می‌کند. این تصورات حمایت‌گرایانه از هستی، کودک جان‌پندار را چون انسان ابتدایی، در این گستره بی‌انتهای التیام می‌بخشید و پرده از راز و رمز سرشت او بر می‌دارد.

وقتی مخاطب می‌خواند که چگونه هری پاتر ناتوان و تحقیر شده و طرد شده، در برابر حریفی پرزور، یعنی جادوگر سیاه پیروز می‌شود، خاطر ناتوانش کاملاً راضی و خشنود می‌شود. او خود را

جهان این داستان همان دنیایی است که مخاطب در دوران بحران بلوغ می‌خواهد؛ جهانی به دور از تسلط بزرگسالان. در واقع، رشد شخصیت در دوران بلوغ، همانا کارکرد روان‌شناختی این داستان است.

آیین گذار

هری پاتر باید رنج را در انباری زیر پله خانه خاله خویش تحمل کند تا بتواند قهرمان مبارزه با جادوگر سیاه باشد. آن گاه هری پاتر با کشتن مار عظیم جثه،

هری پاتر، تصویری از کهن الگوی قهرمان است که از اسطوره‌ها بیرون آمده. از سویی، دارای فردیت، یعنی عنصر متعلق به جامعه مدرن نیز هست

به گنج می‌رسد. این گنج چیست؟ دنیای روشن و درست و شگفت ناخودآگاهی است که پاتر برای کشف آن، ازدهای فریب و افسون و وابستگی‌های زندگی خودآگاه و زندگی رفاه‌طلبانه و سطحی را که مظهر آن ازدهاست، می‌کشد. برای این که هری پاتر پا به مرحله بلوغ بگذارد و مسئولیت‌های بلوغ را پذیرا باشد، بایستی آیین گذار، یعنی کشتن ازدها را طی کند.

هری پاتر و دوستانش، به کارهای قهرمانانه و جسارت‌آمیزی می‌پردازند که مخاطب آرزوی انجام آن‌ها را دارد، اما هرگز انجام نمی‌دهد. آن گاه که هری پاتر به رویاهایش جامه واقعیت می‌پوشاند، مخاطب همراه با او، امیدها و آرزوهای خاص خود را می‌پروراند و آینده را جست و جو می‌کند. در این گذار، مخاطب در پی تجربه‌ای خاص از زنده بودن است. آری، او جذب زنده بودن را عملاً احساس می‌کند؛ زیرا در کنش‌های داستانی هری پاتر، قهرمان داستان به کنش‌های شجاعانه‌ای دست می‌زند، که سبب نجات جان دیگران می‌شود. اما این کردار جسمانی قهرمان است. کردار معنوی او، آن است که یاد می‌گیرد چگونه در گستره ناخودآگاه، زندگی را تجربه کند. مخاطب نوجوان فانتزی هری پاتر، وابسته‌ای فرمان‌بردار است که مجازات و پاداش را انتظار می‌کشد و دریافت می‌کند. خارج شدن از این موقعیت نارس روان‌شناختی و دست‌یافتن به شهامت لازم برای پذیرفتن مسئولیت خویش و پیدا کردن اعتماد به نفس، مستلزم مرگ و رستاخیز

چون انسان باستانی، به جای قهرمانی که در نقص و کمبود، شرایطی مشابه او دارد، قرار می‌دهد و با او در این پیروزی همگام و شریک می‌شود.

هری پاتر نمایشی از بلوغ

مخاطب و قهرمان فانتزی جی. کی. رولینگ کیست؟ او فردی است که به آستانه بلوغ رسیده. هری پاتر، نمایشی از دوران بلوغ است. دوران بلوغ چگونه است؟ در این دوران، فرد انسانی از دنیای کودکی گسسته و بر آستانه جهان بزرگسالان می‌ایستد. در این مرحله، او به یک انسان غیرمتعارف، خیالی‌باف و ناسازگار بدل می‌شود و حس تنهایی ناشی از گسست اولیه از زهدان مادر، در وجود او سربلند می‌کند. از سویی، مجموعه تازه‌ای از نیازمندی‌ها، حضور خود را از طریق جسم به او اعلام می‌کند. در این تنهایی، او برای نخستین بار متوجه فردیت خویش می‌شود.

رولینگ، با تصویر کردن دوران بلوغ در فانتزی هری پاتر، مخاطب نوجوان را در این تنهایی همراهی کرده است. او فرایند هویت یافتن در رشد را در محور داستانی نمایش داده است.

هری پاتر، برای پذیرش مسئولیت‌های بلوغ، بایستی آیین گذار را طی کند. مخاطب نیز به همراه او می‌آموزد که چگونه قوی باشد و در طی رشد، حتی اگر لازم باشد، به نفی محیط دست بزند و آن را دگرگون سازد. این گونه است که مخاطب با هری پاتر، بلوغ را در وجه‌های مختلف جسمی، روحی و اجتماعی تجربه می‌کند.

است. این بن‌مایه اصلی سفر هری پاتر است؛ ترک یک موقعیت و پیدا کردن منشاء زندگی که او را در موقعیتی غنی‌تر یا بالغ‌تر قرار می‌دهد. این سفر فردیت بخش، به پیوند اصداد می‌انجامد؛ یعنی به پیوند درونی ناخودآگاه و خودآگاه. به بیانی، نتیجه این سفر خودمختاری، صمیمیت، فعالیت‌تلاش و عشق است.

سخن پایانی

رولینگ چون کیمیاگری، موجب تحول در کتاب و کتاب‌خوانی شده است. فانتزی او، کودکان و نوجوانان را با وجود سرگرمی‌های بسیار امروزی، به کتاب خوانی واداشته است. رکورد فروش کتاب کودک در جهان را شکسته است. این تحول چگونه انجام شده است؟ به فانتزی هری پاتر، از زوایای گوناگون برخورد می‌شود. گروهی این فانتزی را کتابی سطحی و عامه‌پسند قلمداد می‌کنند که با یک سلسله کنش ماجراجویانه، مخاطب را مجذوب خود می‌سازد و در واقع، آن را الگوبرداری از فیلم‌های Action امروزی و شهرت چشمگیر کتاب و نویسنده‌اش را حاصل تبلیغات می‌دانند.

گروهی دیگر از منظر سنت، چه از جنبه تربیتی و چه اعتقادی، این فانتزی را به باد انتقاد می‌گیرند. آن‌ها مطالعه کتاب‌هایی را که به جادوگری با دیدی مثبت می‌نگرند، مجاز نمی‌شمارند؛ چرا که در دنیای کتاب مقدس، جادوگر نهی شده است و اما از جنبه تربیتی، بر این باورند که هری پاتر و دوستانش، بسیاری از مرزهای ممنوعه تربیتی را در هم شکسته‌اند.

گروهی بر این باورند که اگر چه تبلیغات وجود داشته، هری پاتر، به سبب تبلیغات به فروش نرفته است؛ چنان که برای خیلی چیزها تبلیغ می‌شود که هیچ گونه موفقیتی نمی‌یابند. این گروه بر این باورند که رولینگ بیش از این که مدیون تبلیغات باشد، مدیون مهارت خویش در تولید پیام است. زیرا هنگامی که کتاب اولش چاپ شد، برای آن تبلیغی نشده بود، اما فروش آن سرسام آور بود. آری، باید گفت که قدرت موج تبلیغات، بعد از کتاب می‌آید.

رولینگ با استفاده از تخیل اسطوره‌ای، جادویی که بیشترین انرژی تخیلی را دارد، به خط داستانی خود انرژی داده است. او با استفاده از این انرژی، به نیازهای آستانه بلوغ پرداخته و ناگهان شوق خواندن را در دنیای کودک بیدار کرده است. فانتزی هری پاتر، علاوه بر تاکید بر اصل لذت و سرگرمی، سوغات دیگری هم برای مخاطب دارد. او در کنش متقابل اجتماعی رشد می‌کند و مخاطب را در این تجربه شریک می‌سازد.

به یقین می‌توان گفت ظرفیت‌های موجود در این اثر، چنین شرایطی را برای آن به وجود آورده است. فانتزی رولینگ به ظرفیت‌های یاد شده در آن، به عنوان ادبیاتی مخاطب محور، در دنیای کتاب کودک، تحولی شگرف بر پا کرده است. و اما پرسش «آیا داستان هری پاتر، ادبیات ناب است؟» در مقایسه این اثر با آثاری که بر محورهایی چون هستی‌شناسی بینان یافته‌اند و به عنوان شاهکار ادبی، مهر خود را بر زمان ثبت کرده‌اند، به دست نمی‌آید. زیرا کیفیت تخیل در داستان هری پاتر، به گونه‌ای متفاوت از آثار یاد شده است. هری پاتر نیز بایستی از راه زمان گذر کند تا زمان به این پرسش، پاسخ گوید.

منابع:

- آریان پور امیرحسین: جامعه‌شناسی هنر، تهران: نشر گسترده، ۱۳۸۰
- اسکمندرنیوت: جانوران شگفت‌انگیز و زیستگاه آن‌ها، مترجم ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۸۰
- الیاده میرچا و دیگران: جهان اسطوره‌شناسی ج: ۱، ۲ و ۳، مترجم جلال ستاری، تهران: مرکز، ۱۳۷۹
- باشلار گاستون: روان‌کاوی آتش، ترجمه جلال ستاری. تهران: توس س ۱۳۶۴
- بتلهایم برونو: کاربرد افسون، مترجم دکتر کاظم شیوا رضوی، تهران: کاظم شیوا رضوی (بی‌تا).
- رولینگ جی. کی: هری پاتر و سنگ جادو، مترجم ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۷۹
- رولینگ جی. کی: هری پاتر و حفره اسرار، مترجم ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۷۹
- رولینگ جی. کی: هری پاتر و زندانی آزکابان، مترجم ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۷۹
- رولینگ جی. کی: هری پاتر و جام آتش (دو جلد)، مترجم ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۷۹
- شاپیرو مارک: جادوگری پس چهره هری پاتر، ترجمه ویدا اسلامی، تهران: تندیس، ۱۳۸۰
- ضیاء موحد: شعر و شناخت، تهران: مروارید، ۱۳۷۱
- فروم، اریک: زبان از یاد رفته، مترجم ابراهیم امانت، تهران: مروارید، ۱۳۶۶
- کار مهرانگیز و لاهیجی شهلا: شناخت و هویت زن ایرانی در پیش از تاریخ و گستره تاریخ، تهران: روشنگران، ۱۳۷۱
- کمبل جوزف: قدرت اسطوره، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز، ۱۳۸۰
- محمدی، محمدهادی: فانتزی در ادبیات کودکان، تهران: نشر روزگار، ۱۳۷۸
- مورنو، آنتونیو: یونگ، خدایان و انسان

مدرن، مترجم داریوش مهرجویی، تهران: مرکز، ۱۳۷۶

- یونگ کارل گوستاو: روان‌شناسی و کیمیاگری، ترجمه پروین فرامرزی، تهران: معاونت فرهنگی آستان قدس.

- یونگ کارل گوستاو: جهان‌نگری، ترجمه جلال ستاری، تهران: توس، ۱۳۷۲

- کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۳۹: نقد «می‌خواهم به هاگوارتز سفر کنم»، شهره کاندی.

- کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۳۹: نقد «هری پاتر از جنس رویاهای مردم انگلیس»، شکوه حاجی نصرالله.

- کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۴۴: گزارش نخستین نشست فرهنگی انجمن نویسندگان کودک و نوجوان، هری پاتر، موضوعی برای گفت‌وگو.

- پژوهشنامه، شماره ۲۵: میزگرد مخاطب‌شناسی، اردیبهشت ماه ۱۳۸۰، نمایشگاه بین‌المللی کتاب سرای اهل قلم، سخنان یونس شکرخواه درباره هری پاتر.

استفاده از اینترنت:

- * Historic - uk.com/Superstitious/Witches in England
- * Harward University Press.com/Persuasions The Witch,s craft/Culture UK-Stones, ancient stones,... of
- * Travel to Scotland
- * Harry potter a new twist to witch craft
- * Harry potter and dragons,...
- * "magic", "Magick"
- * TOLKIN online/harry potter or loard of the rings

پی‌نوشت:

۱. ح. آریان پور: جامعه‌شناسی هنر (تهران، نشر گسترده: ۱۳۸۰)، ص ۱۵
۲. Witch,s Craft/ T.M. LUHRMANN/PICADOR/London/۱۹۸۹
- روایت از کتاب: فانتزی در ادبیات کودکان، از محمدهادی محمدی
۳. جی کی رولینگ: هری پاتر و حفره اسرار، مترجم طوبی یکتایی (تهران: نشر شیوه، ۱۳۷۸)، ص ۳۳۷
۴. میرچا الیاده: ساختار اسطوره، ص ۲۸، نقل به معنی.
۵. ضیاء موحد: شعر و شناخت (تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۷۱)، ص ۱۵ و ۱۶
۶. همان، ص ۲۳
۷. مهرانگیز کار و شهلا لاهیجی: شناخت هویت زن ایرانی در گستره پیش از تاریخ و تاریخ (تهران: روشنگران، ۱۳۷۱)، ص ۹۱
۸. نمونه، داستان فانتزی ارباب حلقه‌ها (Lord of the Rings) از تالکین.

